

Petra Kožušníková

Olga Tokarczuková
Knihy Jakubovy
 přeložil Petr Vidlák
 Host, Brno 2017

Českému čtenáři se nedávno dostal do rukou nový román polské autorky Olgy Tokarczukové. Tentokrát autorka svou náklonnost k osudovosti, mysticismu a jejich časoprostorovým souvislostem uplatnila v žánru historického románu. Jeho látkou jsou osudy členů raně novověké sekty náboženských heretiků vedených Jakubem Frankem.

Děj začíná v roce 1752 a je doveden až ke smrti Jakuba Franka na konci osmnáctého století, mnoho retrospektivních či naopak do budoucích devatenáctého století protažených dějových odboček vlastní osud kabalistického mystika však značně překračuje. Samotný příběh je pak inspirován skutečnými historickými událostmi, které protínají mnoho prostorů i kulturních prostředí od Osmanské říše přes dnešní Polsko, Rakousko, Německo a také české země.

Mezi magií a prameny

Olga Tokarczuková patří k těm spisovatelům ze severního sousedství,

jejichž díla jsou překládána do češtiny brzy po vydání doma a některé texty za sebou mají i opakovaná česká vydání. Lze tedy předpokládat, že si zde svou tvorbou již vybuodovala značnou čtenářskou základnu.

Ačkoli tvorba Tokarczukové bývá někdy zařazována do kategorie „magického realismu“, ať už polského, či středoevropského, autorka dokázala, že není mistrem jednoho schématu či metody. Mezi její nejznámější a nejčtenější díla patrně stále patří *Pravěk a jiné časy* (1996) a *Denní dům, noční dům* (1998), mozaikovitě příběhy na téma osudovosti. Postupně si však vyzkoušela také konkrétnější žánry jako ekodetektivku *Svět v úž i pluh ved' přes kosti mrtvých* (2010) nebo eseje *Lalka i Perla* (Loutka a perla, 2001) a *Okamžik medvěda* (2014). Ani českého čtenáře tak nepřekvapí, že nyní sáhla po dalším žánru — historickém románu. Ani v novém díle se autorka nevzdala oblíbených narativních postupů a nezměnila perspektivu, ačkoli jsou *Knihy Jakubovy* rekonstrukcí osudů mystika a jeho hnutí, a časová proměnná se tudíž stala historicky konkrétní.

Obrat k historickému času však není u Tokarczukové takovou novinkou, jak by se mohlo českému čtenáři zdát. Její prozaický debut *Podrůz ludzi Księgi* (Cesta lidí Knihy, 1993) pojednává o symbolické výpravě za posvátnou knihou napříč Francií do Španělska a je situována do sedmnáctého století, druhý autorčin román *E. E.* (1995) se odehrává v osmnáctém století a líčí osudy

mladé dívky, která je duchovním médiem.

Román *Knihy Jakubovy* je však odlišný svou návazností na reálné události, a tedy i studiem dějinných pramenů. Tato tendence autorku naopak relativně vzdaluje od nejvlastnějších pramenů svobodné fabulace, na nichž stojí její spisovatelské renomé, a trochu úporně ji vtahuje do „pozitivistického“ figurkaření.

Moře mrtvých embryí

Nový román je mozaikou příběhů a osudů desítek postav z různých vrstev společnosti od těch nejnižších, chudých židů, křesťanů, „béguna“, kněze až po vyšší aristokracii a církevní hodnostáře. Jejich příběhy slouží jednak k ilustraci dobové atmosféry a jejich proměn, většinou však zaujímají roli svědků života a činů hlavního hrdiny Jakuba Franka či pozorovatelů vzdálenějších i velice vzdálených, kteří spíše svědčí o vlivu celého hnutí, které mělo ve své konjunktuře údajně až patnáct tisíc přívrženců.

Autorka zvolila způsob neosobního vyprávění skrze vševedoucího vypravěče. Ono „vyprávěno zeměřelými“ z titulu knihy tak vyznívá poněkud zavádějícím dojmem. Neavizuje „duchařské“ seance, ale trochu nešikovně popis události časově vzdálených. Zároveň však vychází vstříc onomu množství zúčastněných, neboť osudy Jakuba Franka jsou vyprávěny pouze tehdy, pokud se mohou opřít o svědectví nějaké další postavy. Doplňeny jsou zápisky Nachmanna alias

Příliš mnoho postav, jmen a potratů

Jakubowského, který píše nesoustavný Frankův životopis a kroniku hnutí v jednom. V jiných okamžicích je však vždy přítomna některá z postav, která vidí a slyší, co Frank dělá. I když je Jakub Frank vězněn v Čenstochové, je s ním na cele kuchař, jindy svědek zprostředkovává podle zvuků, co se asi děje za zavřenými dveřmi. Vševědoucnost vypravěče se takto rozhlíží po všech postavách, ale nikdy neprostředkuje vědomí Jakuba Franka. Autorka tak lehce experimentálně pracuje s nezodpověditelností ústřední otázky — kdo byl Jakub Frank? Věřil svému učení, nebo jen těžil z nastalé situace a spirituální lačnosti tehdejší střední Evropy?

Jakéhosi dubléra vševědoucímu vypravěčskému (autorskému) oku tvoří vidoucí duch Jenty, „věčné duše z nezemřelého těla“. Jentin zrak je tím, co zajišťuje kontinuitu příběhu, a také každá z knih je rámována jejím svědectvím, které situuje děj v místě a čase. Není náhodou, že tímto vševědoucím duchem je duch ženy, vědmy. V *Knihách Jakubových* se totiž neztrácí ani autorčin soustavný zřetel k tematizaci osudů ženských postav. Ačkoli je příběh již svým dějinným založením *patriarchální* a vypráví o revizi židovského učení zapsaného v knihách, jejichž studium je výhradní doménou mužů, autorka do vyprávění zapojuje také množství ženských postav. Ty nenápadně odhalují planý idealismus učení Jakuba Franka a jeho věrných. Ženské postavy jsou v pojetí Tokarczukové nadány paralelním mystickým rozměrem, především skrze tělesnost, sexualitu a schopnost rodit děti, s čímž se naopak pojí také jejich znevěšující pragmatismus.

Důsledkem toho je, že v bohaté zabydlenosti románu jsou ženské postavy charakterizovány především skrze okolnosti porodu, potratu, četnosti svých dětí a jejich úmrtí. A těch předčasně narozených, různě zemřelých či trápených dětí a embryí je v tomto románu snad až příliš. Místo skutečného feministického vhledu, na který jsme u autorky zvyklí, supluje hloubku gesta množstvím samoučelných variací. Jako by autorčino know-how v tak přelidněném románu zploštělo a stalo se jen klišovitou křiklavou vějíčkou, útočící

na city paní a dívek. Così z někdejšího označení tvorby autorek generace Tokarczukové „menstruační literatura“ jako by zasvítilo z popela.

Ztraceno v překladu

Velká šíře románu a množství postav jsou také příčinou poněkud rozporuplných čtenářských zážitků. Poměrně zdlouhavě působí samotná expozice románu. Postavy dlouho pouze přibývají, a tak není těžké ztratit přehled o tom, kdo je kdo. Některé, jako například Hryčko, navíc nikam příliš nesměřují, párkrát se znenadání objeví, jen aby tvořily stafáž v historické fresce. Navíc většina židovských postav po křtu mění svá jména, což je další past na jen trochu neposedného čtenáře. V polovině knihy jsem pak sama nakonec rezignovala na úplnou orientaci v postavách a postavických a oddala se sledovat *theatrum mundi*.

Přispělo k tomu především podivně nadužívané odkazování pomocí osobních a ukazovacích zájmen, přičemž je pak někdy složité pochopit, kdo mluví či o kom mluví:

Nemocnou ženu svlékaly obě a s každým kusem oděvu kastelánové Kossakovské se objevovala bytost jménem Katarzyna, a potom dokonce Kaša, když si ji plačící a naříkající předávaly z rukou do rukou. Lékař nařídil vkládat nemocné mezi nohy obvazy z čistého plátna a dávat jí hodně pít, dokonce ji nutit pít, hlavně vývary z jakési kúry. Ta žena připadala Družbacké velice hubená...

Je však otázkou, zda se v těchto případech jedná o nešvar autorského textu, či překladu. Na jiných místech jako by zůstával patrný spíše polský než český slovosled. Stejně tak je záhadou zachování nadpisu Nachmannových zápisků „Ostatky“.

V knize se pak objevuje také řada stylistických přehlédnutí, která na sebe přitahují nechtěně pozornost:

[...] její pohled přitahuje vysoký, urostlý muž v tureckém, tmavém oděvu, v kaftanu zapnutém až ke krku a s holou hlavou. Má černé husté vousy a dlouhé, lehce prošeďivělé vlasy.

Síla příběhu, síla románu

Na závěr lze říci, že kniha vyvolává opravdu rozporuplné pocity. Ocenit lze nevědní námět, který zasahuje také do českých dějin, ačkoli spíše podružnou epizodou. Svou látku Olga Tokarczuková zpracovala na opravdu značně širokém plátně, ale přesto tu chybí hlubší emocionální rozměr. Pohled vypravěče se zdá být až příliš odosobněný a revoluční myšlenky náboženského osvobození vyprchávají s měnící se historickou dobou. Místy skomírá vůle knihu číst. V Polsku patrně bude mít duchovní rozměr knihy vzrušenější ohlasy. Bez kulturních rozdílů si však myslím, že kniha o osmi set padesáti stranách si může dovolit napsat jen autorka s pevnou půdou pod nohama, když ví, že má dost nadšených čtenářů a zároveň vydavatele, který to ví také.

To však současně neznamená, že nejde do rizika a knihou se neuzavě sama do sebe, nanejvýš pak mezi nejnějnější čtenáře z jejího fun clubu. *Knihy Jakubovy* jsou důkazem, že Olga Tokarczuková je výborná spisovatelka, která dokáže zpracovat jakoukoli látku a vždy zaujme způsobem vyprávění, jazykem, obrazotvorností. Samotný román však zůstává jakousi titěrnými detaily přeplněnou panoramatickou malbou, která dávno dodýchala. Kniha se příliš drží dokumentární roviny, příliš z ní sálá ctižádost nic nevynechat, všude se zastavit a vše zapracovat do textu. Čtenář má pak mnohem pasivnější úlohu než u jiných knih, zbývá na něj především úkol se tím vším nějak prokousat. Přesto budou skalní příznivci Tokarczukové s největší pravděpodobností románem brouzdat s radostí, opájet se jejími obrazy, mystikou a osudovostí. Bude to však čtení pro nalézání očekávaného, nikoli čtení pro objevování nového.

Autorka je literární kritička.